

İSLAM'DA TÜKETİM AHLAKI

1. Konunun Planı

- a. İsrâf Kavramı
- b. Ahlakın Tüketime Olan Etkisi
- c. İslâm'da Tüketim Ahlakı
- d. Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâf
- e. Hadîs-i Şerîflerde İsrâf

2. Konunun Açılımı ve İşlenişi

İsrâf kavramı sözlük manası itibariyle açıklanarak konuya başlanır. İsrâf kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de geldiği anlamlar ilgili ayetler zikredilerek açıklanır. Ahlak ile tüketim arasındaki ilişkiye değinilerek ahlakın tüketime olan etkisi anlatılır. Son olarak ayeti kerime ve hadisi şerifler ışığında İslâm'da tüketim ahlakı açıklanır. Genel bir değerlendirme ve dua yapılarak vaaz bitirilir.

3. Konun Özet Sunumu

Kelime olarak israf “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” gibi anlamlara gelir. İsrâf, itidali asmak, makul sınırı zorlamak, orta yoldan ayrılmak anlamına bir Kur'an kavramıdır. Genel olarak ise inanç, söz ve davranışta dinin, aklın veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eden bir kavramdır. Gazzâlî'nin açıklamalarına göre dinin, âdetlerin ve insanlığın gerekli kıldığı yerlere gerekli gördüğü ölçüde harcamak cömertlik, bu ölçülerin altına düşmek cimrilik, bunların üstünde harcamada bulunmak ise israftır.

Kur'ân-ı Kerîm'de israf kavramının dört farklı alanda kullanıldığı görülmektedir.

1. Bazı âyetlerde tevhid inancından sapmak, İslâm'a ve müslümanlara karşı kibirli, alaycı, inatçı, kaba, saldırgan olmayı ve yıkıcı davranışlar sergilemeyi ifade eder (bk. el-A'râf 7/81; Yûnus 10/83; eş-Şuarâ 26/151-152; Yâsîn 36/19)

2. Zümer sûresinin 53. âyetinde olduğu gibi israf, “bir kimsenin isyankârlığa saparak günahlara boğulmak suretiyle kendisine kötülük etmesi” anlamına gelmektedir. Bazı hadislerde de bu mânada yer alır; Hz. Peygamber'in, bütün hayatını günah işlemekle geçiren bir kişiden söz ederken kullandığı israf kelimesini Nevevî, “mâsiyetlerde aşırı gidip meşrû sınırların ötesine geçmek” şeklinde açıklamıştır.

3. İsrâf bazı âyetlerde, helâl kılınmış güzel nimetlerin haram sayılması (el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/81) veya masum bir kimsenin haksız yere öldürülmesi (el-İsrâ' 17/33) gibi dinî ahkâma muhalefet veya tecavüz anlamında geçmektedir.

4. Bir kısım âyetlerde ise kişinin kendine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcamasını ifade etmektedir (bk. en-Nisâ 4/6; el-Furkân 25/67).

Ahlak kelimesi huy, karakter, mizaç gibi anlamlara gelir. İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünü ifade eden bir kavramdır. Şüphesiz dinimizde ahlak oldukça önemli bir yerdedir. Zira Peygamberimiz(sav) “Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” buyurmuştur. Ahzâb Suresi 21.ayette “ Andolsun, Allah’ın Rasûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.” buyurulmuştur. Bu bağlamda Müslümanın ahlaklı olmaması düşünülemez. Müslüman Allah ve Rasûlünün emrine tabi olup hayatını ahlaki esaslar üzerine temellendirmelidir. Dolayısıyla Müslüman yeme, içme, tüketme, evlenme, ilim öğrenme, çalışma, ticaret yapma vs. yaşamının her alanında dini esaslara uyar ve ahlaki ölçüleri gözetir.

Allah(c.c.) insana nice nimetler ihsan etmiş, göklerdeki ve yerdeki her şeyi insanoğlunun emrine vermiştir. Lokman suresi 20.ayette;

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً

“Allah’ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?” buyurulmaktadır.

Casiye suresi 13.ayette;

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır.” buyurulmuştur.

İnsanoğlu tüm bu nimetleri emanet olarak taşımaktadır. O halde Allah’ın verdiği bu nimetleri yaratıcının rıza doğrultusunda itidal üzere aşırıya kaçmadan sınırları aşmadan helal daireler içinde tüketmeli muhafaza etmelidir. Bu bağlamda insanın verilen bu nimetlerde sınırı aşması, ölçüyü kaçırmaması israf olacaktır. İsrâf ise dinimizin hoş görmediği bir olgu ve ahlaken de insana yakışmayan bir olgudur. İçki, kumar, fuhuş, rüşvet gibi içtimaî ve ferdî zararlar doğuran hususlarda yapılan harcamaların açık hükümlerle yasaklanması yanında insanların tutkularını kamçılayan, toplumda kıskançlık doğuran gösteriş tüketiminin yasaklanması veya hoş karşılanmaması da aynı gerekçelere dayanmaktadır. Dinen haram kılınan maddelerle lüks sayılanların tüketimi israf olduğu gibi helâl kabul edilen maddelerin günün icaplarına göre ihtiyaçtan fazla tüketimi de haram veya mekruh sayılmıştır. Esasen sergilenmesi gereken tutum ise dinimizin diğer ibadetlerde teşvik ettiği gibi itidalli olmaktır. İfrat ve tefritten yani tüketim bağlamında cimrilik ve israftan kaçınmaktır. Zira Furkan Suresi 67.ayette;

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَاماً

“Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.” buyurulmuştur.

Allahu Teala insanoğluna mübah kıldığı nimetlerden faydalanmasını emretmiş bunun yanında bu nimetler tüketilirken israf etmekten nehyetmiştir. Ayrıca israf edenleri sevmediğini zikretmiştir. A'râf Suresi 31.ayette

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” buyurulmuştur.

Peygamber Efendimiz(sav) haddi aşanların helak olduğunu buyurmuştur;

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « هَلَاكُ الْمُتَنَطِّعُونَ » قَالَهَا ثَلَاثًا .
رَوَاهُ مُسْلِمٌ

İbni Mes'ûd radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem: "Sözde ve işte ince eleyip sık dokuyan, haddi aşan kimseler helâk oldular" buyurdu ve bu sözü üç defa tekrarladı.¹

Hz. Peygamber Sa'd'ın abdest alırken suyu israf ölçüsünde kullanmasından rahatsızlık duyarak : “Sa'd! Bu ne israf!” diye serzenişte bulundu. Sa'd'ın: Abdestte israf olur mu Ya Rasulallah!” diye mukabelede bulunması üzerine Hz. Peygamber: “Tabii ki olur. Bir akarsu kenarında olsan bile.” şeklinde cevap verdi². Bu hadis bolluk halinde bile olsa orta yolu tutmak ve israftan sakınmak gerektiğini ilginç bir şekilde anlatmaktadır.

Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Ayetler

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.³

وَأَنْتَ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾

Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!⁴

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

1 Müslim, İlim 7

2 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II; 224

3 En'âm Suresi, 141

4 İsrâ Suresi, 26

Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.⁵

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ

...Çünkü Allah haddini aşan, kabiliyet ve imkânlarını boşa harcayan ve çok yalan söyleyen kimseleri doğru yola ulaştırmaz.⁶

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikrî olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.⁷

4. Konu İşlenirken Başvurulabilecek Bazı Hadisler

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَسْأَلُهُ عَنِ الْوُضُوءِ فَأَرَاهُ الْوُضُوءَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: “هَكَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَىٰ هَذَا فَقَدْ أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ

Amr b. Şuayb"ın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, bir bedevî abdest hakkında sorular sormak üzere Hz. Peygamber'e (sav) gelmişti. Peygamberimiz azalarını üçer kere yıkayarak abdesti ona göstermiş ve şöyle buyurmuştu: “İşte abdest böyle alınır. Kim bundan daha fazlasını yaparsa hatalı davranmış, haddini aşmış ve zulmetmiş olur.”⁸

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعَيْبَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ، وَوَادَ الْبَنَاتِ، وَمَنْعَ وَهَاتِ، وَكَرَهَ لَكُمْ قَيْلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ

Muğire b. Şu"be"nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah, annelere hürmetsizlik etmeyi, kız çocukları diri diri gömmeyi ve (vermeniz gereken şeyleri) vermeyip (hakkınız olmayan şeyleri) almayı size haram kılmıştır. Dedikodu etmeyi, (anlamsız) çok soru sormayı ve malı israf etmeyi ise sizin için hoş karşılamamıştır.”⁹

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةٍ.”

5 İsrâ Suresi, 27

6 Mü'min Suresi, 28

7 Nisâ Suresi, 6

8 Nesâî, Tahâret, 105

9 Buhârî, İstikrâz, 19

Amr b. Şuayb"ın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kibre düşmeden ve israfa kaçmadan (dilediğiniz gibi) yiyin, sadaka verin/harcayın ve giyinin!”¹⁰

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “نِعْمَتَانِ مَعْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.”

İbn Abbâs"ın (ra) naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “İki nimet vardır ki insanların çoğu onlar(ı değerlendirme) hususunda aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit.”¹¹

5. Yararlanılabilecek Bazı Kaynaklar

- DİA, “İsraf” İle İlişkili Maddeler
E-Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/israf/iliskili-maddeler>
- Hadislerle İslam, “Allah İsraf Edenleri Sevmez” – Cilt 3 Sayfa 513
E-Kaynak: <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=513>
- Hadislerle İslam, “Allah İsraf Edenleri Sevmez” – Cilt 3 Sayfa 514
E-Kaynak: <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=514>
- Hadislerle İslam, “Allah İsraf Edenleri Sevmez” – Cilt 3 Sayfa 515
E-Kaynak: <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=515>
- Dr. Muhlis Akar, **Tüketim Ahlakı ve İsraf**, Ankara: DİB Yayınları
E-Kaynak: <https://yayin.diyaret.gov.tr/e-kitap/tuketim-ahlaki-ve-israf/dr-muhlis-akar/din-dusunce-yorum/3466>
- DİB, **Helal Kazanç Helal Tüketim**, Ankara: DİB Yayınları
E-Kaynak: <https://yayin.diyaret.gov.tr/e-kitap/helal-kazanc-helal-tuketim-/dib/ramazan/461>

10 Nesâî, Zekât, 66

11 Buhârî, Rikâk, 1